

Mariefreds elektrifiering

Mariefred fick sin första gatubelysning 1853. I Strängnäs hade den funnits sedan 1850. Som bränsle i lamporna användes då någon olja.

Målaren Robert Nilsson anger i sin arbetsbok att han på 1860-talet renoverade ett 25-tal lyktor. Redan på 1700-talet hade herrskapen låtit lysa sig väg genom att en man gick före bärande på en s.k. betjäntlykta med ett par ljus i.

Anordningen med oljelyktor befanns dock mindre tillfredsställande.

Handlanden August Söderholm motionerade redan 1889 om att en utredning skulle göras av anläggnings- och driftskostnaderna för elektrisk belysning. Drätselkammaren d. v. s. kommunstyrelsen underlät dock att verkställa utredningen.

1902 kom det in en skrivelse till staden från herrarna Kjellberg och Ålund vilka ville ha tillstånd att förse Mariefred med elektrisk kraft såväl som för belysning som apparater. De ville nu sätta upp stolpar för trådar och överlämna installationen till AB Magnet. Begäran beviljades men sedan hände ingenting.

En vattenledningsentreprenör Håkansson ville 1908 förvärva en sjötomt och där uppföra en kraftstation. Ingen lämplig tomt fanns dock och staden ville inte ansluta sig enär man just investerat i en modernare belysningsanläggning med Alladin- och Luxlampor, en form av karbidlampor.

1913 kommer frågan om elektrifiering av hela norra Sörmland upp. Kraften skulle levereras från statens kraftverk i Älvkarleby. Fullmäktige gav sin ordf. August Söderholm uppgift att inhämta upplysningar. Vattenfall lovade återkomma. Deras mening var att Mariefred skulle ingå då Älvkarleby kraftverk var klart 1915.

1914 ville möbelfabrikör L. J. Larsson i gården 25, Munkhagsgatan 10, sälja el för inomhusbehov via ett ledningsnät i staden. Han hade i sin snickerifabrik en ångmaskin som drev en generator.

Den 11 maj 1915 väckte den i flera sammanhang driftige kyrkoherden Anton Flentzberg en motion om att en kommitté skulle tillsättas angående elektrifiering av Mariefred med kraft från Älvkarleby. Stadsfullmäktige tillsatte en kommitté bestående av Flentzberg, folkskollärare A. Flodman och fabrikör L. J. Larsson. 19 april anslogs 1 000 kronor för avverkning av träd i stadens egen skog för tillverkning av ledningsstolpar. Den 14 juli 1916 var kommittén klar med sitt yttrande.

Stadsfullmäktige antog den 19:e samma månad förslaget till kontrakt med Älvkarleby. Ett belysningsnät för såväl gatu- som inomhusbelysning skulle byggas. Till entreprenör för nätet antogs AEG i Stockholm, som hade lägsta anbudet, 12 285 kronor. Vidare utsåg man en styrelse för elektricitetsverket bestående av ovannämnda kommittéledamöter samt järnhandlare Erik Andersson och krukmakerifabrikör Martin Utterberg.

För att ta emot strömmen från Älvkarleby uppfördes en transformatorstation i änden på Långgatan. Inkommande spänning var 20 kV växelström. Den transformerades ner till 220 volt 3-fas växelström. Hushållen försågs med 127 V, d.v.s. mellan en fas och 0-an. Det beslöts att de som anslöt sig före nyår skulle få fri ström till 1 okt 1917.

16 oktober 1916 är en stor dag i Mariefreds historia. Då tändes gatubelysningen för första gången. 30 armaturer hade man låtit montera upp. I gatukorsningarna var lamporna lite starkare 100 normalljus, med modern enhet 100 candela (cd). 1 cd motsvarar ungefär ljusstyrkan från ett kronljus. 10 lampor stod för s.k. "nattbelysning" d.v.s. de släcktes först kl. 01.

Övriga släcktes kl. 22. Man tände lite olika tider: jan 15.45, febr. 7 mars 18.30, april 20, maj till aug. var det släckt. Sept. 18.45, okt. 17.15. Nov. 16 och dec. 15.15. Totalt anslöts 199 lampor och 12 motorhkr. Flest lampor hade Arbetareföreningen, Fagerström, Vidholm, Söderholm (+ dammsugare) och Flentzberg. Styrelsens ledamöter var bland de första att få el inkopplad. Årskostnaden för en lampa om 10 normalljus var 4 kronor, i dagens penningvärde 50 kr d.v.s. ungefär som idag.

Det var naturligtvis mycket begärt att den nya tekniken skulle fungera klanderfritt. Målarmästare Sigge Nordahl har berättat hur den nya elbelysningen fann för gott att strejka mitt i julfirandet 1916. För familjen Nordahls del inträffade det mitt i julmåltiden på julaftonskvällen. Det blev plötsligt becksvar i hela Mariefred och Sigge fick kliva ut på målarverkstaden och hämta in en gammal

fotoenlykta och ställa på julbordet. Elbelysningen återkom inte förrän frampå juldagen.

Första tiden hände det att det blev svart rätt som det var. AEG:s man på platsen, E. Fransson, hade till en början monterat en provisorisk säkring i stolpen vid "Nyströms hörna" (där Tobak nu ligger). Den stående kommentaren till att det plötsligt blev svart i Nasko var: "Jaha, nu har Franssons silvertråd gått igen".

Trots att de inte låg inom stadens gränser anslöts i maj 1917 sjukstugan, Erik

Anderssons Villa Almnäs och Medicinal-växtbolaget, samtliga där det senare blev folkhögskola.

I slottet installerade Graham Brothers 1927 i teatertornet en station ansluten till Vattenfall, för uppvärmning med kaminer.

Elverket, som skulle svara för både distribution och installation, började organiseras. Som montör verkade A. Fransson från AEG med en lön på 1 500 kr/år + 4 % provision på intäkterna.

Till nyåret 1917 anställdes montören Hilmer Edwall med en lön av 1 800 kronor. Han dog i TBC 1920. Som elverksföreståndare anställdes då ingenjören Rudolf Frebelius, född 1873, som bedrivit

installationsrörelse i staden. Han hade erfarenheter inom området från såväl Tyskland som USA. Han var en ganska originell person, som i stort sett ägnade all sin tid åt elverket. Han fortsatte till 1952. Elverket hade 3-4 anställda. Albin Törnblom var en av dem. Han arbetade i många år, mest med installationer. Hans kollega Gottfrid Lindblom sysslade med nätbyggande och reparation av elapparater.

En riktig trotjänare blev Olle Karlsson som började som 17-åring 1941 och blev kvar i över 40 år. Han lärde sig installationsteknik genom kurser på hantverksinstitutet i Stockholm. Lönen var 1 kr/tim.

Ursprungligen höll man till i en byggnad på fastigheten Kärnbogatan 2, nära transformatorstationen, för att 1937 flytta in i en f.d. banklokal på Storgatan. Senare verkade man i samma hus men med igång från Nygatan. Där fanns tidigare pensionat Hemgården. Elmätarna avlästes varje kvartal och abonnenten fick direkt en räkning och betalade på drätselkontoret. 1 kWh kostade på 30-talet 36 öre vilket motsvarar 9 kr! i dagens penningvärde. Så länge Frebelius var chef adresserades räkningarna efter de gamla gårdsnumren i stället för gatuadress.

Nätutbyggnad

Den första transformatorstationen i centrala staden förlades 1937 till platsen mellan rådhuset och polisstationen. Dessförinnan fanns det endast luftledning. En 3 000V jordkabel lades ner från tertiärstationen vid Kärnbogatan. Ut gick sedan lågspänning till de centrala fastigheterna. 1947 tillkom en större transformator.

På Hedlandetsidan skedde matningen från Taxinge på 1920-talet via 3000 V ledning fram till Bergåsa. 1947 lades näten i Mariefred och på södra sidan ihop. En kabel lades då ut från Kölnholmen till Carlsborg. Stjärnvists metallvarufabrik krävde mer kraft.

En viktig utvecklingsfas i Mariefreds elverks historia.

Ytterligare en överföring kom till 1959, från Gripsnäs, genom att vintertid på isen lägga en kabel, som sedan sjönk till botten. Det blev billigare än att nyttja en pråm. Från Hjorthagen lades 1974 en kabel till fabriken Sanetta. En

timmerflottbåt fastnade en gång i ”Kölnholmenkabeln” och oron var stor tills man genom mätningar kunde konstatera att kabeln var oskadd. 1965 togs Taxingenätet över av Mariefreds elverk.

Rätt tidigt byggde man ut mot Slottsbrinken. Utterberg med sitt krukmakeri var givetvis intresserad så där blev det en station men även en vid Eka-Strömsborg.

Frebelius ville dock inte bygga ut nätet på Kalkudden. I begynnelsen var det vanligt att relativt små eldistributionsföreningar skapades på landet. Kärnbönet var ett sådant som senare kom att ingå i Mariefreds elverk. Fångvårdsanstalten liksom reningsverket låg på det.

År 1962 revs även den första transformatorstationen och en ny byggdes på Munkhagsgärdet. Den matas via två 20 kV ledningar från Ärja. De fastigheter som sist fick el var några söder om Hedlandet, t.ex. Ralingsborg 1943. Ännu längre tid tog det innan Rosendal med grannfastigheter elektrifierades. Det skedde 1974. Högspänningsnätet omfattar 1966, vid 50-årsjubileet, 42 km friledning och 11 km kabelnät. Lågspänningsnätet omfattar 50 km friledning och 27 km kabel.

Installationer

Mariefreds stadshotells ledningar byggdes om i början av 40-talet. Montören fick mitt i arbetet rycka in till beredskapstjänstgöring, 2:a

världskriget pågick ju. Olle Karlsson, som ännu inte var så erfaren fick ta sig an jobbet och lyckades få det klart till Valborg 1943.

Folkhögskolans elnät förändrades flera gånger bl.a. den kalla krigsvintern -41.

Till södra sidan tog man sig med båt eller cykel. Någon gång hade man tillgång till lastbil. Egen bil, en Volvo Duett fick Elverket först 1956.

En av de sista större installationerna man gjorde medan Elverket fortfarande gjorde sådana var det nybyggda huset i hörnet Storgatan-Nygatan.

En annan stor installation minns Olle att han gjorde då brandstationen kom till 1960. Men det gjordes många små installationer och Olle kom därigenom in i de flesta hemmen i Mariefred och konstintresserad som han var passade han på att se vad som fanns av konst på väggarna.

Omorganisation

En första förändring skedde 1952 då man organiserade elverket på distributions- resp. installationsavdelning. Montören Karl Nyström blev ny föreståndare efter Frebelius som var 78 år då han slutade.

Stadens starke man, stadsfullmäktiges ordförande stenhuggaren Erik B. Larsson tyckte att installationsdelen skulle privatiseras och Ej ingå i Elverket. Montörerna erbjöds att själva ta över. Det gjorde bl.a. Ingvar Johansson och Sigvard Andersson. De bildade METAB, Mariefreds elektrotjänst AB. Senare anslöt sig Tore Eriksson, som skaffade sig för företaget viktig behörighet.

Olle Karlsson och Albin Törnblom stannade kvar vid Elverket, som från 1957 fick Martin Nilsson som föreståndare. Han hade arbetat där ett par år på 40-talet och lockades nu tillbaka.

Vid kommunsammanslagningen 1971 fördes Mariefreds elverk över till Strängnäs elverk, som 1976 blev SEVAB. Martin Nilsson trappade ner för att sedan gå i pension 1979. Men viss verksamhet fortsatte i lokalen på Nygatan till början på 1980-talet.

Spänningsändring

För att kunna få ut mer effekt i befintliga ledningar beslöt man övergå från 220/127 volt till 380/220 volt. Arbetet påbörjades 1958

och sträckte sig över en 10-årsperiod. Vissa ytterområden hade bytt redan 1950. Kostnaden måste beslutas av stadsfullmäktige ty det var en omfattande historia. Den innefattade stationsombyggnader d.v.s. de transformatorer ute i nätet som tagit emot 3000V anpassades till 6000V som transformerades ner till 380 V.

Luftledningarna försvinner i detta sammanhang och ersätts av jordkablar. Men även alla centraler (där säkringspropparna sitter) i fastigheterna måste förändras. Man inventerar alla hem och noterar vilka lampor och elapparater som finns. Apparater i gott skick byggs om, bl.a. görs nya motorlindningar på 181 dammsugare. Abonenterna erhåller nya glödlampor, nära 9000 st., och får köpa nya strykjärn till lågt pris.

Betydelsen av tillgång till el framgår av mängden elenergi som Vattenfall levererade till Mariefred: 1918 50000 kWh, 1945 760000 och 1975 17000.000 kWh.

Man hade totalt 57 st. transformatorstationer 1966.

Antalet abonnenter var 1966 c:a 1500 inkl. de i Taxinge.

Lennart Schweitz

Källor:

Intervju med Olle Karlsson

Martin Nilsson: Mariefreds Electricitetsverk "Historik" 16 okt 1916-1966

Protokoll och handlingar i kommunarkivet